

UVOD

Klica ekonomskog i socijalnog razvoja svake zemlje krije se u strateškoj organizaciji i zakonskom profilisanju privrednih subjekata kao i slobodnom protoku preduzetničkih ideja. U ovom radu kao opredelenje smo uzeli organizacijski subjekt – SLOBODNE ZONE. Stoga, preduzetničke ideje treba studiozno elaborirati, tržišno i finansijski prostudirati i značajki uključiti u slobodnu zonu, a preko nje u privredni sistem zemlje, pa i šire. U samoj preduzetničkoj ideji se polazi od pretpostavke da sve preduzetničke zamisli je lakše realizovati u grupi (zone) nego individualno. Bitno je podvući , da u oba slučaja imamo tzv. preduzetničko zadovoljstvo protkano nespokojem zbog prisutnih rizika neuspjeha. Ako krenemo od polazne pretpostavke ovog istraživačkog projekta rizici su manji ako se posluje u slobodnoj zoni, nego individualno ili preko posrednika. Time se slobodna zona eksponira kao strategija privrednog i socijalnog razvoja.

Neizvjesnost nalaže da se strategija pripremi sa mnogo opreza kako bi se rizici sveli u tolerantne okvire. Savladavanje rizika zahtijeva studiozan odgovor na različite neizvjesnosti iz okruženja – društvenog i ekonomskog, koje je zahvaćeno intenzivnim promjenama koje proizvode lančanu reakciju na poslovne učinke u slobodnoj zoni i kod pojedinačnih članica zone počev od preduzetničke ideje do profitne realizacije.

Na otvorenom globalnom tržištu poslovni uspjeh nije nikom zagaranovan, ali su veće profitne šanse za one preduzetnike koji posluju u slobodnoj zoni, a samim tim i spretnije upravljaju svojim poslovnim programom.

S obzirom da se profitno orjentisano poslovanje suočava s različitim rizicima, poslovanje u slobodnim zonama izoštrava sposobnosti privrednika stvarajući reflekske za primjerenu poslovnost i takmičarski duh. To je već samo po sebi značajna strateška prednost za ekspanziju na svjetsko tržište u cilju unapređenja izvoza i razvoja. Kad se radi strategija razvoja slobodnih zona, potrebno ju je svakako uraditi na duži rok radi postizanja zadovoljavajućih učinaka u surovj utakmici na otvorenom globalnom tržištu. Uspjeh pripada onima koji se najbrže prilagode imperativima okruženja.

Sama pomisao o osnivanju slobodne zone, nudi nam jedinu preostalu moguću varijantu izlaska na svjetsko tržište. To znači sa smo preduzetnik koji djeluje u zemlji u razvoju čineći krajnji napor da zauzmemo hiljaditi dio tržišta u moru već dobro poznatih marki i brendova koji su preplavili tržišta svojim ponudama radeći se i po nekoliko sezona unaprijed.

U ovakvom okruženju slušamo samo riječi – tranzicija i globalizacija. Svjedoci smo brzog razvoja tehnologija, brzine i troškova transporta, kraju jednog hladnog rata, globalnim problemima (klima, migracije), liberalizaciji. Sagledavši sve pobrojano, ukratko-svjedoci smo globalizacije, jer su sve gore navedeni njeni uzroci. Iako slobodne zone postoje mnogo prije čitavog ovog procesa, odnosno prije začetka nove ere turbokapitalizma, one danas predstavljaju za zemlje u razvoju, kao što već rekoh, nažalost, jedini put ka svijetu u kom vlada šarenilo roba i usluga. Globalizacija, s obzirom da se nije mogla izbjeći, je osmišljena kao proces opšte stabilnosti, brzog rasta i blagostanja u svijetu, bržem protoku roba i kapitala u svijetu i insistiranju na slobodama. Nažalost, desilo se sve suprotno. Desio se jedan surov kapitalizam koji se sad nalazi pred slomom ostavljajući za sobom povećanu nestabilnost, usporavanje rasta i produbljivanje jaza bogatih i siromašnih. S obzirom da se rad

stvara u zemlji u razvoju preokupacija je ovog istraživačkog projekta da pokaže potencijal slobodne zone za efikasno prilagođavanje zahtjevima okruženja.

Bosna i Hercegovina, kao i veći broj zemalja u tranziciji, sukobljava se s više poteškoća iz područja: saobraćaja, privrede, vanjskotrgovinskog i deviznog poslovanja, vanjske i unutarnje zaduženosti, socijalne politike i demografije, itd. Za učinkovito rješavanje tih izuzetno složenih problema potrebno je koristiti specijalne instrumente privredne politike, jer se pokazalo da se upotrebom konvencionalnih instrumenata ne postižu zadovoljavajući rezultati. Jedan od međunarodno priznatih i najčešće upotrebljivanih specijalnih instrumenata središnje državne privredne politike za rješavanje navedenih teškoća bez državnog ulaganja i bez državnog rizika je institut slobodna zona. Izlaganjem pojma, strukture i funkcije instituta slobodna zona i izradom predloga mjera za njegovu primjenu u BiH, u ovom radu, namjerava se pomoći tijelima državne vlasti da što brže i učinkovitije nađu odgovarajuća rješenja za aktuelne teškoće, a nauci osigurati izvor za davanje podstreka u traženju tih rješenja.

Iako se instrument slobodna zona uspješno upotrebljava već više od 2000 god. kao specijalni instrument državne privredne politike u pojedinim zemljama za rješavanje privrednih i s njima direktno ili ne povezanih poteškoća, kao što su: problemi nezaposlenosti, povećanja izvoza proizvoda i usluga, smanjenje uvoza, smanjenje emigracije mladih i stručnih kadrova, problemi privrednog razvoja nedovoljno razvijenog područja, intenziviranje robnih tokova, povećanje redovnih izvora državnog proračuna, itd.- ipak se još uvijek u našoj zemlji ne posvećuje dovoljna pažnja predlozima struke i nauke pri donošenju strategije korištenja i upravljanja instituta slobodna zona.

U skladu s problemom u ovom se radu istražuju odgovarajući modeli instituta slobodna zona koji bi trebali podstaći tijela državne vlasti (Vladu) i državne uprave (ministarstva privrede i financija) te jedinice lokalne samouprave (kantone, gradove i opštine) u BiH da donesu potrebne odluke o prihvatanju ponuđenog modela i o sastavu upravljanja slobodnim zonama kao specijalnim instrumentom privredne politike. To bi istodobno trebalo poslužiti nauci, te sadašnjim i budućim osnivačima i korisnicima slobodnih zona za projektovanje novih atraktivnih rješenja radi unapređivanja i razvoja postojećih slobodnih zona i njihovih dijelova. U procesu donošenja i primjene državne strategije i načina upravljanja ovim instrumentom pojavljuju se brojni problemi različitih oblika i stepena složenosti. Oni se kreću u širokom rasponu od najjednostavnijih – svakodnevnih operativnih – do visokosloženih postupaka koji direktno impliciraju ključne dokumente unutrašnje i vanjske politike svake države, što upućuje na potrebu uvođenja timskog rada sa širokim spektrom specijalista iz različitih područja nauke.

Slijedom problema i predmeta istraživanja, proizilaze svrha i cilj istraživanja kojima se podrazumjevaju istraživanje prijedloga i prezentiranje konkretnog modela slobodnih zona u BiH te instrumenata za njihovu učinkovitu primjenu u rješavanju aktuelnih problema u saobraćajnom i privrednom sistemu bez državnih ulaganja i rizika, tj. za uspješno uključivanje naše zemlje u međunarodnu podjelu rada i raspoloživog investicionog kapitala. Podrazumjeva se da je za postizanje glavnog cilja potrebno utvrditi njegove ključne elemente kao što su: stručno i naučno definisanje ključnih elemenata ovog instituta, analiza stanja i uspješnosti postojećih slobodnih zona i njihovih dijelova u našoj zemlji, istraživanje svjetskih iskustava u kreiranju i primjeni instituta, kao i istraživanje ključnih saobraćajnih čvorišta i geografskih područja radi njegove primjene. Potrebno je takođe voditi računa o sinergijskim učincima i ekonomskim multiplikatorima koji se mogu i trebaju ostvariti

posredstvom programirane i od države upravljane klasterizacije saobraćajnog i privrednog sistema.

Funkcija instituta slobodnih zona u procesu ekspanzije proizvodnih snaga može biti pozitivan faktor uticaja. Doprinos razvoju proizvodnih snaga, primjenom ovih instituta, predstavlja jedan od elemenata regulisanja globalnog procesa transformacije svjetskog ekonomskog poretka. Razvoj instituta slobodnih zona je, možemo slobodno reći, inicijator reorganizacije institucionalnih odnosa u pravnom, ekonomskom i političkom pogledu.. Slobodne zone bi prvenstveno gledali iz ugla priliva inostranog kapitala koji stvara uslove za ubrzan industrijski razvoj i dopunjava nedostatke u proizvodnji. Njihov cilj je da se maksimalno iskoriste inostrana ulaganja i minimiziraju ograničenja koja za domaću privredu po tom osnovu nastaju. U tim slučajevima je strategija uvoznog supstituiranog karaktera, koja je zastupljena u zemljama Jugoistočne Evrope preorijentisana u izvoznost čime su zemlje domaćini počele usaglašavati interese inostranih investitora.

Iako do danas u svijetu ne postoji decidan set uslova koji su neophodni za uspostavljanje slobodne zone, mada varira od zemlje do zemlje, svakako da se nameće pitanje uobličavanja infrastrukture zemlje domaćina, u fizičkom i administrativnom pogledu. Fenomen internacionalizacije i globalizacije tokova savremene proizvodnje i trgovine izaziva osjetnu eroziju suverenosti pojedinih država, što svaki ekstremni ekonomski nacionalizam čini praktično ne održivim. Proces uspostavljanja slobodne zone bi podrazumjevio početak strukturnog preobražaja i savremenog povezivanja međunarodne zajednice i internacionalne saradnje privrednih subjekata. Tačno je da slobodne zone nisu u stanju da same kreiraju strukturu dominantnih ekonomskih odnosa. Međutim, nepobitna je činjenica da one znatno utiču i koriguju teškoće nastale u cirkulaciji kapitala, robe i saobraćajnih tokova. Najbitnija joj je uloga izlazak na međunarodno tržište koje je uspostavljeno uticajem superprotekcioniističkim mjerama najrazvijenijih zemalja. Omogućavajući kretanje roba uz odgovarajuće carinske olakšice i pogodnosti, podstiče se privredni razvoj uopšte.

Logičnim slijedom utvrđenog problema, predmeta i cilja istraživanja dolazi se i do temeljne stručne i naučne hipoteze. To znači da treba stručnim i naučnim metodama, a uz potporu bogatog iskustva iz ove oblasti istražiti i dati odgovor na pitanje : „ može li se i na koji način stvarno upotrebiti savremeni institut slobodna zona kao element strateške logistike za rješavanje aktuelnih problema u saobraćajnom i privrednom sistemu BiH bez državnih ulaganja kapitala u privredne projekte i bez državnog rizika ako bi se kapital ipak uložio“?

Ovaj projekt ima ambiciju da odgovori na sljedeća pitanja:

- ✓ Mogućnost i opravdanost osnivanja slobodnih zona u BiH i RS
- ✓ Da li bi slobodne zone u BiH bile dovoljno moćan instrument povećanju izvoza
- ✓ Koje oblike slobodnih zona treba preferirati da bi BiH postala atraktivna destinacija za strane investitore
- ✓ Kako koncipirati politiku razvoja slobodnih zona, koje uslove propisati za osnivanje istih i koje povlastice osigurati inostranim i domaćim kompanijama da bi ulagali u svoje pogone ili u pogone u formi zajedničkih ulaganja
- ✓ Kako razviti strategije međunarodnog marketinga među konkurentnim kompanijama koje se pojavljuju kao nosioci aktivnosti u slobodnim zonama

Poslovanje u slobodnoj zoni omogućuje efikasnije prilagođavanje tržišnim trendovima naročito u ovom tranzicijskom periodu, gdje većina malih i srednjih preduzeća lakše izlaze na svjetsko tržište preko slobodne zone, nego individualno.

Za razliku od malih i srednjih preduzeća, velike kompanije se orijentišu prema megatrendovima u šta se ubrajaju velike socijalne, ekonomske, tehnološke i političke promjene čiji se uticaji manifestuju deset i više godina na poslovanje kompanije. Preduzeća, korisnici slobodne zone imaju ekonomsku korist od slobodne zone, ako se slobodna zona uspješno prilagodi trendovima, a nipošto da im se suprostavlja. Ovdje se očekuje uključivanje zakonodavne regulative koju treba ustrojiti na bazi svjetskih iskustava organizovanja slobodnih zona. Pristupajući pisanju rada počelo se raditi s saznanjem da se konkurentnost može brže i efikasnije postići u slobodnoj zoni nego što bi to bilo izvan nje. Slobodna zona je sposobnija za izbor trgovinskih politika i svjetskih razvojnih trendova.

Ovaj rad je krenuo od hipoteze da slobodne zone mogu biti faktori izvoza u uslovima Bosne i Hercegovine, koja raspolaže mineralnim i ljudskim resursima. Da bi slobodna zona dala takve efekte treba je profilirati na kriterijima visoke izvozne orijentacije preduzeća uključenih u slobodnu zonu. Slobodna zona to ne može postići sama, već očekuje aktivnu razvojnu podršku od strane strategije privrednog razvoja zemlje, kroz uspostavljanje odgovarajuće infrastrukture, naročito povoljnih komunikacija i kvalitetnih informacija. Ipak, svako preduzeće locirano u zoni treba da profilira vlastiti izvozni koncept, kako bi osiguralo zadovoljavajući obim, strukturu i dinamiku izvoza u odnosu na konkurenciju neposrednog i šireg okruženja. Ovakav prilaz može se transformisati u strategiju na način da ga zakonodavac uokviri u normativnu regulativu u obliku zakona, ugovora i odluka. Time bi se postepeno ostvarili preduzetnički i širi razvojni ciljevi. Pored osnovne istraživačke hipoteze da postoji čvrsta veza između slobodne zone kao zakonski uređenog prostora sui generis i njegove privlačnosti za strane i domaće investitore, potrebno je postaviti još nekoliko dopunskih pitanja, koja doprinose fokusiranju istraživačkih napora na ključne aspekte tematike koja se izlaže:

- ✓ Fiskalne povlastice i povlastice kojima se korisnicima slobodnih zona olakšava poslovanje. Sve što su uslovi povoljniji, to je zona atraktivnija za strane investitore. Utvrđivanjem odnosa beneficija za kompanije – korisnike slobodnih zona i ukupnih ekonomskih interesa zemlje osnivača zone, postiže se maksimalan efekat slobodnih zona kao modela poslovanja zone i njenih članica.
- ✓ Slobodne zone predstavljaju najbržu ekonomsku kariku povezivanja preduzeća iz BiH i inostranih kompanija. Tim povezivanjem BiH se integriše u proces međunarodnih ekonomskih i tehnoloških tokova.
- ✓ Preko zonskog režima poslovanja relativno veliki broj proizvodnih preduzeća na prostoru BiH mogao bi aktivirati svoje slobodne i zdrave kapacitete i usmjeriti ih na inostrana tržišta
- ✓ Slobodne zone u BiH mogle bi podržavati strategije međunarodnog marketinga kompanija za tržišta jugoistočne Evrope i gravitirajuća tržišta, pri čemu bi za kompanije locirane u BiH, slobodne zone mogle podržavati izvozne i kooperativne strategije međunarodnog marketinga.

Navedene predpostavke predstavljaju polaznu osnovu za istraživanje slobodnih zona u BiH u funkciji promocije izvoza. Metodološki pristup slobodnim zonama treba ostvariti sa makroaspekta, pod kojim se podrazumjeva interes države domaćina i sa mikroaspekta koji fokusira interes kompanije korisnika zone. Zona treba da zadovolji

integralni interes i da to bude u stvari njen sinergetski efekt na promociju izvoza i ukupnog razvoja.

Pored standardnih istraživačkih metoda i tehnika, poseban naglasak se daje komparativnoj metodi i metodi benč markinga, kao i metodi utvrđivanja osnovnih megatrendova. Lista metoda zadovoljava kako teoretske tako i empiriske kriterije istraživanja, uz to prilagođene problematici ekonomskog razvoja zemalja u tranziciji među kojima je i Bosna i Hercegovina.

Kratko prezentirana svjetska iskustva prvenstveno stavljaju u prvi plan zakonsku regulativu kao najvažniju za rad slobodnih zona. Isto se tako uočava da je u svim rješenjima zajedničko to da se država odriče određenih prava i prihoda za određeni period, da bi se u strogo kontrolisanim prostorima slobodnih zona pospješio privredni razvoj kroz ubrzano ulaganje kapitala. Što je veći stepen pogodnosti i oslobađanja od državnih nameta, to se može očekivati brže investiranje u poslovanje i proizvodnju. Prema statistici uočljivo je koliko su slobodne zone uznapredovale u davanju svog doprinosa u ekonomskom razvoju zemlje (npr. Mađarska). Ovdje se takođe bitno osvrnuti na značaj slobodnih zona u zemljama Evropske unije (EU). U tom smislu dat je naglasak da je u carinskom okruženju EZ, od 1985 godine , došlo do bitnih promjena, koje se naročito odnose na uspješno dovršavanje organizacije unutrašnjeg tržišta početkom 1993. godine, kada su carinske procedure za kretanje robe unutar dvanaest zemalja članica, zamjenjene novim fiskalnim i statističkim obavezama (koje ne zahtijevaju carinske formalnosti i carinski nadzor trgovine unutar zajednice). Rezultat toga bio je donošenje Carinskog kodeksa Zajednice¹, u kog su ugrađeni svi carinski propisi zajednice u jedinstven tekst, koji objedinjava sve različite mjere donesene još 1968 godine pa do sada. Ovako objedinjena zakonska regulativa povećava transparentnost carinskih propisa koji se koristi za implementaciju širokog raspona mjera Zajednice.

Slobodne zone i slobodna skladišta su propisana Carinskim zakonom Evropske Zajednice². Dakle, u EZ je sačuvan sistem slobodnih zona, tako da omogućavaju koncentraciju modernizacije tehnologije i direktna ulaganja u raznim područjima. Posebni pravci u kojima će slobodne zone naći mjesto u Zajednici su tehnološki parkovi i moderni koncept zona-inkubatora za razvoj malih i srednjih preduzeća, kao i njihovo oblikovanje u logističke centre s objedinjenim uslugama u prevozu robe. Sve ovo je išlo u pravcu zaključka da slobodne zone imaju budućnost. Ono što je bitno za BiH kao relativno malu zemlju koja želi da postane član EU jeste obaveza države da prati tri segmenta EU: zakonodavne, pravne i ekonomske tokove.

Preokupacija ovog rada je da pomoću slobodnih zona uključi privredu BiH u međunarodni poslovni ambijent koji je ne samo razvijen, nego se i neprestano mijenja. U tome je ideja vodilja da su tržište i preduzetništvo u svim razvojnim oblicima bitni uslovi ekonomskog razvoja u čemu je slobodna zona samo novi

¹ Carinski kodeks Zajednice i odredbe za njegovu primjenu su stupile na snagu 01.01.1994 godine.

² Carinski zakon Evropske Zajednice, odredbe člana 166 do člana 183. To su dijelovi carinskog područja zajednice kojeg država članice jedino mogu da odrede za slobodne zone ili da dozvole otvaranje slobodnih skladišta. O svim ostalim detaljima vezanim za određivanje lokacije kao i izlaznih mjesta iz i u slobodnu zonu, te izgradnju zgrada u slobodnoj zoni su i integraciji država članica Zajednice. Smještaj robe je u nadležnosti carinskog organa, a čl 170 Zakona propisano je u kojim slučajevima će se primijeniti carinske formalnosti nad robom. Takođe je detaljno čl 173 opisana procedura nad robom koja nije iz Zajednice, gdje poseban uticaj ima savjet i komisija. Evidenciju o skladištenju, oplemenjivanju, prodaji ili kupovini robe u slobodnim zonama ili skladištima vode za to određeni carinski organi. Zakonom su detaljno propisani uslovi ponovnog izlaza robe, njenog uništavanja ili ustupanja, kao i robe koja napušta carinsko područje zajednice

organizacijski oblik razvoja. Može se sa dosta sigurnosti tvrditi da je slobodna zona pogodna forma preduzetništva za efikasnije uključivanje u svjetsku privredu.

Bosna i Hercegovina je privredno područje posmatrano kao segment u sastavu zemalja Jugoistočne Evrope i kao prostor otvoren za privremena ulaganja. To može biti i prednost i nedostatak, a mi ga kvalifikujemo kao prednost, kao prostor za dogradnju koji će koristiti kao potencijalna razvojna snaga.

Struktura rada je slijedeća:

U uvodnom dijelu prikazani su predmet istraživanja, ciljevi istraživanja, metodologija istraživanja kao i djelimičan osvrt slobodnih zona u EU.

Drugi dio rada nam objašnjava šta su to slobodne zone, njihove vrste, karakteristike i čemu one služe zapravo, koja je svrha njihovog osnivanja. Ovdje su takođe prikazane sve one osnovane kako u razvijenim tako i u zemljama u razvoju.

Treći dio je Background slobodnih zona u BiH, šta imamo i kakve su nam vizije za budućnost.

- ✓ oslobađanje od taksi (kao što je PDV, imobitne, takse na prihod i korporativni prihod, porez na imovinu),
- ✓ oslobađanje od pravilnika koji se odnosi na minimalne plate, socijalna plaćanja, radne uslove, restrikcije za okoliš, itd.,
- ✓ privremu jeftine zemlje ili rente, jeftina usluga (kao što su osiguranje, voda, struja, prevoz),
- ✓ infrastruktura za efikasno rukovanje i skladištenje karga,
- ✓ dodjeljivanje državne pomoći.

OPŠTA PODOLOGA OSNIVANJA SLOBODNIH ZONA

GA/T (General Agreement on Tariffs and Trade)

Kyoto konvencija i redigovana Kyoto konvencija

Carinski zakon EU

Zakon o slobodnim zonama iz 1994 god.